

Семикіна М.В.

Кіровоградський державний технічний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ І ПРОБЛЕМА ІНВЕСТИЦІЙ У ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК

Анотація. Проаналізовано стан конкурентоспроможності українських підприємств і держави в цілому. Доведено, що конкурентоспроможність кожної країни визначатиме стан людського розвитку. Обґрунтовано необхідність нових підходів до розробки інвестиційних стратегій з позицій реалізації цілей людського розвитку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інвестиції, інновації, людський капітал, конкурентоспроможність робочої сили, людський розвиток.

I. Вступ. Посилення конкурентної боротьби на світових ринках, зростання масштабів глобалізації загострюють проблему досягнення конкурентоспроможності як для окремої країни, так і для суб'єктів господарювання, примушують вести пошук джерел залучення інвестицій та механізмів їх ефективного використання. Доленосного значення для України набувають питання розробки інвестиційних стратегій, орієнтованих на побудову інноваційної економіки. На цьому акцентують свою увагу такі українські вчені, як Геєць В.М., Александрова В.П., Лапко О.О., Мар'єнко А.В. та інші. Разом з тим, як свідчить практика, часто залишаються поза увагою такі важливі аспекти зазначеної проблеми як забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств на основі інвестицій у людський розвиток, що є обов'язковою передумовою підвищення конкурентоспроможності найманих працівників та результативності їхньої праці.

II. Постановка завдання. Мета статті полягає у доведенні необхідності оновлення підходів до розробки інвестиційних стратегій з позицій реалізації цілей людського розвитку. Поставлені завдання: проаналізувати стан конкурентоспроможності українських підприємств у контексті перспектив людського

розвитку; обґрунтувати пріоритетне значення інвестування у людський капітал для набуття конкурентних переваг.

III. Результати. Аналіз та узагальнення наукових джерел дозволили стверджувати, що конкурентоспроможність сьогодні визнається однією з визначальних характеристик стратегічного розвитку соціально-економічної системи, під нею розуміють обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або виробника на внутрішньому та зовнішньому ринках, здатність суб'єкта конкурентної боротьби протистояти конкуренції на внутрішньому ринку та ринках інших країн [1, С. 41].

Досягнення конкурентоспроможності українських підприємств набуло гострої актуальності з утвердженням незалежності держави та обранням курсу ринкових реформ. Аналіз засвідчує, що в Україні є достатній потенціал для створення конкурентоспроможної експортної продукції, включаючи послуги в таких наукомістких та високотехнологічних секторах, як аерокосмічний та авіаційний, нові технологічні матеріали, геофізичні та вимірювальні прилади, лазерні технології, медичне обладнання, програмне забезпечення, надання освітніх послуг, проте він використовується недостатньо, потребує інвестування. На жаль, Україна суттєво втратила позиції на світових ринках за роки ринкових перетворень, які супроводжувалися економічною кризою та структурними змінами в економіці: з 1990-го по 2000 р. частка машинобудування та металообробки в експорті скоротилася з 30,5% до 13,4%, при цьому зросла питома вага галузей нижчих технологічних укладів – паливної промисловості (з 5,7% до 19,15%), чорної металургії (з 11,0% до 27,4%), електроенергетики (з 3,2% до 12,1%). На частку чорної металургії у загальному обсязі експорту товарів припадає близько 38%. Окреслені тенденції не сприяють підвищенню технологічного рівня виробництва і тим самим знижують готовність вітчизняного виробництва, наукового сектору до випереджального інноваційного розвитку та отримання конкурентних переваг.

За експертними оцінками, на світових ринках конкурентоспроможність на рівні “вище середнього” та “середнього” мають українські підприємства, які

представляють виробництво коксу, продуктів нафтопереробки, ядерного палива, виробництво шкіри та шкіряного взуття. На ринках країн СНД виявляють конкурентоспроможність українські підприємства, які виробляють машини та устаткування, електронну продукцію, устаткування для радіо, телебачення та зв'язку, підприємства хімічної, харчової промисловості [2, С. 889]. Найменш конкурентоспроможними є продукція целюлозно-паперової, текстильної промисловості, підприємств, які займаються видавничою справою, виробництвом готового одягу, хутрових виробів, медичних приладів та інструментів, пластмасових виробів тощо.

Згідно з останніми даними, оприлюдненими на Світовому Форумі 2003 р., які характеризують конкурентоспроможність країн світу, Україна займає 77 місце серед 80 країн, відносно яких проводилися ці розрахунки.

Таблиця 1

Індекс зростання конкурентоспроможності країни

Країна	Місце країни за індексом зростання конкурентоспроможності	
	2002 р.	2001 р.
США	1	2
Фінляндія	2	1
Тайвань	3	7
Сінгапур	4	4
Швеція	5	9
Естонія	26	29
Угорщина	29	28
Чеська Республіка	40	37
Польща	51	41
Болгарія	62	59
Російська Федерація	64	63
Гондурас	76	70
Україна	77	69
Болівія	78	67
Зімбабве	79	75

Джерело: Світовий Економічний форум – 2003; [2, С.221]

Причини відставання є комплексними, зокрема, вони полягають у низькій інноваційній активності підприємств в Україні, недооцінці ролі науки і нових знань, низькій здатності до реструктуризації виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції. Проблеми науково-технічного розвитку, які залишилися з минулого, в поєднанні зі значним скороченням бюджетних (і по-

забюджетних) витрат на фінансування освіти та науки, не тільки руйнують якість самої освіти, зменшують доступ до неї, але й звужують можливості працевлаштування за фахом висококваліфікованих фахівців, здатних до творчого розв'язання завдань високотехнологічного розвитку, розробки й упровадження інновацій.

Підкреслимо, що на відміну від основних фондів, які є суттєво зношеними та застарілими, існуючий людський капітал (передусім у сфері науки та техніки, на підприємствах, які займаються інноваційною діяльністю) є більш мобільним ресурсом, який при наявності відповідних інвестицій міг би стати рушійною силою для інноваційних перетворень, зростання конкурентоспроможності підприємств і країни в цілому. Іншими словами, один із шляхів розв'язання проблеми конкурентоспроможності українських підприємств слід побачити у площині інвестування в людський капітал.

Варто нагадати, що на початку нового тисячоліття набуває поширення розуміння, що суспільний прогрес не може бути зведений лише до накопичення матеріального багатства або примноження грошового доходу, він узагалі є неможливим, якщо не реалізовані три ключові цілі сучасної людини: прожити довге і здорове життя; набути, розширити й оновити знання; отримати доступ до засобів існування, які забезпечують гідний рівень життя [3, С.90]. Концепція людського розвитку, розроблена експертами ПРООН і викладена в серії щорічних Доповідей, починаючи з 1990 р., розглядає “людський розвиток” як ціль і критерій суспільного прогресу. Вважаючи, що кожна людина, маючи можливість робити вільний вибір, надає перевагу більш довгому життю, більш високому рівню освіченості і кращому матеріальному забезпеченню, був запропонований показник для кількісного вимірювання рівня людського розвитку в тій чи іншій країні – індекс людського розвитку (ІЛР), який обчислюється ПРООН через три базових показники: індекс тривалості життя, індекс досягнутого рівня освіти, індекс реального ВВП на душу населення (у доларах США, скоригований на паритети купівельної спроможності). Цей індикатор дає змогу не лише ранжувати країни за рівнем людського розвитку, але й оцінювати його динамі-

ку, виявляти переваги національних програм людського розвитку в окремих країнах, їх конкурентоспроможність. А це, по суті, віддзеркалює новий підхід до пріоритетів світового розвитку: акцент в оцінюванні розвитку переноситься зі збільшення виробництва ВВП на зростання людського капіталу. Замість товару об'єктом уваги стає людина – носій найважливішого виду капіталу (особистісного, колективного, національного), люди стають об'єктом інвестиційної політики.

Отже, саме *стан людського розвитку* визначатиме *конкурентоспроможність кожної країни* найближчим часом і в майбутньому. Такий підхід обумовлює нове бачення сутності інвестиційних стратегій. Виходячи з окресленої вище концепції людського розвитку ("human development"), у глобалізованому постіндустріальному світі жодна країна при обмежених ресурсах не може мати визнано високий рівень конкурентоспроможності економіки загалом та конкурентоспроможності підприємств зокрема без досягнення цілей людського розвитку. В якій же мірі відповідають цим завданням економічні реформи та інвестиційні програми в Україні?

Перехід України до ринкової економіки супроводжувався багаторічною і глибокою економічною кризою, вкрай обмеженим соціальним інвестуванням, що обумовило істотне зниження ІЛР й місця нашої держави серед 173 країн світу (з 45-го місця у 1993 р. до 80-го в 2002 р.). Національний звіт 2003 р. «Про людський розвиток: сила децентралізації» зосереджує увагу на тому, що ІЛР в Україні тільки за період 1990–1995 рр. впав на 21% в результаті спаду економіки і лише після цього з'явилися обнадійливі тенденції до відновлення розвитку людини: з 1995-го до 2000 р. ІЛР зріс на 12%. Між 1990 і 2000 рр. обсяги ВВП на душу населення зменшилися на 42%. Тривалість життя скоротилася з 70,5 до 67,9 років, що пов'язано з низкою причин – від економічних, соціальних, демографічних до екологічних. Упродовж цього періоду залишився високим тільки рівень освіти (99%), що є дуже важливим для перспектив набуття конкурентоспроможності, оскільки цей чинник створює важливі передумови для зростання інших загальних показників ІЛР (хоча сам по собі цей чинник не гарантує шви-

дкого економічного зростання). Економічні зрушення в Україні на початку нового сторіччя, на жаль, практично не позначилося на зростанні доходів, рівня життя, соціальної захищеності більшості населення, умов розвитку людини. Витоки такого становища пов'язані з допущеними помилками у стратегії проведення економічних реформ в Україні упродовж 90-х років («спочатку реформи, а потім реалізація завдань соціального розвитку»), в результаті маємо поширення бідності, майнове розшарування населення, зниження якості трудового потенціалу (усе це негативно відрізняється від показників розвинених країн).

Зауважимо, що реалізація *цілей людського розвитку*, що корелює із завданнями досягнення *конкурентоспроможності країни* у світі, передбачена стратегічними пріоритетами розвитку України, які викладено у Посланні Президента “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки”. Стратегічними пріоритетами визнано: створення передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі; забезпечення сталого економічного зростання; утвердження інноваційної моделі розвитку; соціальна переорієнтація економічної політики.

Разом з тим, реалії свідчать про те, що проголошені наміри щодо істотного підвищення мінімальної заробітної плати й пенсій на 2004 рік на практиці не виконуються повною мірою, кожен другий працюючий отримує заробітну плату нижче прожиткового мінімуму, рівень доступності освітніх, медичних послуг, розвитку соціальної інфраструктури не сприяє нормальному відтворенню робочої сили працівника, не говорячи про можливості професійного зростання та саморозвитку, закріплення свідомої мотивації до конкурентоспроможної праці, тобто праці, продуктом якої стають товари, послуги, продукція, які користуються високим попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках. Питання інвестицій у підготовку конкурентоспроможних кадрів на українських підприємствах поки не вважається першочерговим. За результатами проведених нами соціологічних опитувань на підприємствах Кіровоградської області понад 2/3 респондентів констатують незацікавленість керівництва у їх навчанні, не відчу-

вають тісного зв'язку між оплатою праці та освітою [5, С. 351]. Для нейтралізації негативних чинників необхідно прискорити реформування заробітної плати з наближенням оплати праці до реальної вартості робочої сили, подолати нерівномірний розподіл доходів, підпорядкувати стратегії інвестування новій концепції рівня та якості життя, досягненню високої якості людського потенціалу.

IV. Висновки. Викладене підводить до необхідності оновлення підходів до розробки інвестиційних стратегій розвитку українських підприємств і держави взагалі, які мають орієнтуватися, передусім, *на досягнення цілей людського розвитку*. Вважаємо, що стратегія, яка не передбачає *соціальних інвестицій*, в кінцевому рахунку, не принесе довготривалого очікуваного результату, якщо не буде орієнтована на людину, поліпшення умов праці, якості життя, отримання новітніх знань. З цих позицій пропонуємо в якості складових інвестиційних стратегій обов'язкову розробку програм соціальних інвестицій (в освіту, науку, гуманізацію праці, безперервне професійне навчання на виробництві, поширення доступу до якісних медичних, соціальних, культурних послуг тощо), узгодження останніх з колективними трудовими угодами між роботодавцями і найманими працівниками на макро-, мезо-, мікроекономічних рівнях. Запровадження цих рекомендацій сприятиме сталому економічному розвитку. Перспективи подальших наукових розвідок мають полягати у розробці інструментарію оцінювання ефективності інвестування в людський капітал та його впливу на отримання конкурентних переваг підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Література

1. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: Наук. думка, 1997.
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. — К.: Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. — 1008 с.
3. Валентей С., Нестеров Л. Человеческий потенциал: новые измерения и ориентиры // Вопросы экономики. — 1999. — № 2.
4. Послання Президента України до Верховної ради України. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки. К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2002. — 74 с.
5. Семикіна М.В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія і практика регулювання. Монографія.— Кіровоград: ПіК, 2003.— 426 с.